

Валентина Петрович – кандидат історичних наук, доцент кафедри музеєзнавства, пам'яткознавства та інформаційно-аналітичної діяльності Волинського національного університету імені Лесі Українки

ЗБЕРЕЖЕННЯ ІСТОРИКО-КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ ЯК ВАЖЛИВОГО ДЖЕРЕЛА ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ

Збереження історико-культурної спадщини України в умовах тривалої повномасштабної російсько-української війни – надзвичайно важливе та стратегічно необхідне завдання, виконання якого є маркером зрілості суспільства. Згідно В. Купрійчук історико-культурна спадщина «є одним з головних чинників формування української національної ідентичності та відродження духовності українського народу» [9, с. 6]. В. Вечерський, зазначає, що історико-культурна спадщина є «унікальним духовним і соціальним капіталом, ресурсом сталого розвитку суспільства» [6]. Оскільки історико-культурна спадщина увібрала в себе багатовікові накопичення історико-культурного досвіду народу на різних етапах історичного розвитку, вплив різноманітних мистецьких стилів, філософських концепцій, політичних подій, науково-технічних та технологічних досягнень, то, очевидно, вона є потужним джерелом консолідації нації.

Вагомою частиною історико-культурної спадщини України є нерухомі пам'ятки – зразки монументального мистецтва, архітектури, історичні та археологічні об'єкти, музеї. Окрім матеріальних історико-культурних пам'яток, спадщина має й нематеріальний вияв, що демонструє автентичність та етнокультурну самобутність, несе в собі відбиток народів та держав, що сформували українську націю.

Національна ідентичність формується, спираючись на такі фундаментальні підвалини, як відчуття приналежності до певної культурної спільноти, історичної території, спільних цінностей та світоглядних орієнтирів. М. Розумний вказує, визріваючи в горнилі традиційної культури, наповнившись політичним змістом та національним самовизначенням, ідентичність з етнічної постає вже як національна, із розумінням своєї місії в цивілізаційному чи світовому форматі та шляхів виконання цієї місії [19]. Як влучно висловилася Л. Нагорна, «жоден із членів нації не знає й ніколи не знатиме всіх своїх співвітчизників, але між ними існує анонімна й символічна солідарність, сила якої буває дивовижною, особливо в періоди тяжких випробувань» [11].

Приклади єднання, взаємопідтримки і взаємодопомоги українці масово продемонстрували після 24 лютого 2022 року, коли російські окупанти продемонстрували фанатичне бажання нищити все, що пов'язане з Україною та її населенням. З огляду на це, значення історико-культурної спадщини, як важливого чинника національної ідентичності, її збереження та репрезентації в світі, постала надзвичайно гостро. О. Валуєвський та О. Литвиненко підкреслюють, що нищення історико-культурної спадщини – це не лише матеріальне стирання з лиця землі здобутків багатьох поколінь, а й прагнення знівелювати історичну та культурну пам'ять, право на свої традиції, звичаї, ритуали та комеморативні практики, побутові звички, ментальність тощо [4, с. 2]. Далі вчені звертають увагу, що на тимчасово окупованих територіях областей України російські окупанти та колаборанти вилучали з бібліотек книги з української літератури та історії України, зокрема ті, в яких ішлося про часи Української Революції, Помаранчевої Революції, Революції Гідності, події російсько-української війни. Також відомо про списки історичних персоналій, пам'ять про яких, на думку кремлівських пропагандистів, необхідно стерти з історичної свідомості нашого народу. У список потрапили Іван Мазепа, Симон Петлюра, Степан Бандера, Роман Шухевич, В'ячеслав Чорновіл [4, с. 2]. Звідси випливає необхідність формування та практичної

реалізації державної політики збереження історико-культурної спадщини як однієї з підвалин існування й повнокровного функціонування держави.

Низка авторів звертає увагу на необхідність міжнародної підтримки у збереженні історико-культурної спадщини. Загальновідомими є факти такої міжнародної співпраці з ЮНЕСКО. Вироблення стратегій захисту та промоції історико-культурної спадщини – важливий вектор гуманітарної політики держави. Чітко визначивши європейський вектор свого розвитку та прагнень, Україна з метою повноцінної (ре)інтеграції в європейський історико-цивілізаційний простір, попри труднощі, реалізовує різноманітні культурні проєкти. В рамках культурної дипломатії і міжкультурний діалог вживаються заходи щодо збереження матеріальної та нематеріальної культурної спадщини, підтримки народної творчості, культурного туризму [2]. Зокрема, прикладом у сфері збереження культурної спадщини є проєкт «Викрадена спадщина» в межах проєкту «Війна і мистецтво». До бази проєкту «Викрадена спадщина» станом на березень 2025 р. включено 832 культурних об'єктів, які були викрадені російськими окупантами з приватних і державних колекцій. Мета даного проєкту – знайти все вкрадене й повернути в Україну, адже це не лише частина нашої культурної спадщини, це наша історія та ідентичність, наша презентація світові та внесок у світову скарбницю культурних досягнень людства. Створення такої бази, її постійне наповнення – важливий внесок у запобігання незаконній торгівлі вкраденими культурними цінностями [7].

Першим прецедентом повернення в Україну викраденої під час російсько-української війни культурної спадщини, великої як за розміром (565 предметів), так і за смисловим наповненням, стало повернення «скіфського золота». Понад 10 років колекція «Крим: золото й таємниці Чорного моря» перебувала за межами України. Вона була сформована ще у 2013 р. з музейних експонатів Києва, Сімферополя, Керчі, Бахчисарая та Херсонеса. Її направили до Німеччини, згодом до Нідерландів з метою демонстрації в музеях. Після 2014 р. на порядку денному постало питання її повернення в Україну. Однак на територію окупованої АР Крим повертати колекцію «скіфського золота»

було неприпустимо. Російська окупаційна влада висувала свої претензії щодо заволодіння колекцією. Однак після тривалих юридичних баталій Верховний суд Нідерландів та Апеляційний суд Нідерландів ухвалили рішення повернути «скіфське золото» Україні. Це дуже важливо як з точки зору історичної справедливості, так і з точки зору міжнародного визнання, що Крим – це Україна [13; 21].

Л. Матлай зауважує, усвідомлення та осмислення національної ідентичності відбувається й шляхом засвоєння історико-культурної спадщини як об'єднавчого чинника у гуртуванні української нації. Зацікавлення історико-культурною спадщиною характерне для суспільства у найбільш критичні та важкі періоди і під час загострення різноманітних кризових явищ [10, с. 46]. Будучи соціальним капіталом спільноти, згідно П. Вербицької, історико-культурна спадщина потребує захисту з боку цієї самої спільноти задля забезпечення сталого розвитку суспільства «через культурну участь – усвідомлення, толерантність, емпатію, почуття належності, довіру, солідарність, громадянську участь» [5, с. 40].

Р. Поліщук зазначає, що повноцінний соціокультурний розвиток неможливий без опори на історико-культурну спадщину, за допомогою якої відбувається зміцнення патріотичних почуттів як на місцевому, так і на загальнодержавному рівні, покращуються міжкультурні зв'язки (наприклад, через туристичну діяльність). Важливо пам'ятати, що об'єкти історико-культурної спадщини, особливо археологічні пам'ятки, в разі їх критичного пошкодження чи знищення відновити вкрай важко або й неможливо, тому відповідні охоронні заходи не терплять відкладання на потім та потребують постійної уваги й відповідного реагування [14, с. 185].

На думку низки вчених існують труднощі, пов'язані із формуванням національної ідентичності, викликані кількома довготривалими чинниками. По-перше, це відсутність чіткої державної культурної політики, скерованої на цілеспрямоване «формування в українців єдиної національно-культурної ідентичності». По-друге, залишки радянської спадщини, з одного боку, та

глобалізаційні впливи, вестернізація культури. При цьому спостерігаємо сприйняття європейських ціннісних орієнтирів, що у перспективі повинно мати позитивний вплив для (ре)інтеграції України у сім'ю європейських народів [20, с. 152].

Варто зацентувати увагу й на нематеріальній історико-культурній спадщині як складовій частині національної ідентичності. Вона пов'язує людину зі своєю історією, культурою, спільнотою. В. Борисенко та М. Борисенко стверджують «національна ідентичність базується на основі світогляду кожного громадянина у межах її природно-географічного, історико-етнографічного, соціального простору» [3, с. 74]. Відповідно єднання українського суспільства навколо духовних основ є одним із важелів нашої перемоги у російсько-українській війні.

У 2008 р. Україна ратифікувала Конвенцію ЮНЕСКО про охорону нематеріальної культурної спадщини прийняту 17 жовтня 2003 року у м. Париж [8; 18].

У Національному переліку елементів нематеріальної культурної спадщини України станом на липень 2024 р. міститься 103 елементи нематеріальної культурної спадщини. Перелік постійно поповнюється [16]. Нематеріальна культурна спадщина тісно пов'язана з етнічною культурою різних народів. Обряди, традиції, ремесла, фольклор відображають локальну специфіку, що робить їх важливим джерелом вивчення культурного різноманіття та пошуку спільних точок дотику задля усвідомлення власної національної ідентичності [12]. Є розроблена методика та критерії виявлення елементів нематеріальної культурної спадщини задля внесення їх у Національний перелік визначені у «Порядку ведення Національного переліку елементів нематеріальної культурної спадщини України» [17].

В. Борисенко та М. Борисенко звертають увагу, що актуальною для національної ідентичності залишається проблема передавання знань, вмінь та навичок наступним поколінням. Також для збереження та популяризації нематеріальної історико-культурної спадщини як важливого елементу

культурного різноманіття України та складової частини національної культури важливим є виважений підхід до охоплення пошуком унікальних явищ та предметів етнокультури усіх регіонів України [3, с. 74–75, 78]. Зокрема, для презентації України та її історико-культурної спадщини крізь призму людей, був організований медіапроект «Ukraïner». Мета проекту полягала у проведенні відповідних експедицій у різні регіони України та на основі зібраних матеріалів створенні путівників з інформацією про культуру, історію, унікальні та рідкісні пам'ятки задля просвітництва та розвитку внутрішнього туризму. Повномасштабне вторгнення росії в Україну внесло свої корективи в діяльність проекту. Дослідницька увага була сфокусована на проблемах депортації українського населення російськими окупантами, на стиранні історичної пам'яті українців, на житті деокупованих територій України через фотофіксацію, інтерв'ю, розповіді [15].

Ще один проект, скерований на збереження та популяризацію нематеріальної історико-культурної спадщини України, її висвітлення у різних аспектах – від аутентичних проявів до творчого переосмислення в модерному мистецтві та музейних технологіях, – «Автентична Україна» – віртуальний культурний простір:

- наповнений інформацією про українське авангардне мистецтво першої третини XX ст., яке, крім іншого, базувалося на народних художніх традиціях;
- містить оцифровані музейні експонати, насамперед ті, що наповнені особливими сенсами та смислами української культури та історії;
- віртуальний тур дерев'яними храмами Карпат України, скансенами та оперними театрами;
- розповіді про нематеріальну історико-культурну спадщину України, які постійно доповнюються новою інформацією [1].

Отже, проблема захисту історико-культурної спадщини як важливого чинника національної ідентичності є важливим вектором державної гуманітарної політики. Саме історико-культурна спадщина, її осмислення, збереження та популяризація є одним з основоположних рушіїв культурного

розвитку нації, її самоідентифікації та презентації на міжнародній арені. Збереження історико-культурної спадщини як чинника національної ідентичності актуалізувалося внаслідок російської агресії проти України.

Джерела та література

1. Автентична Україна. URL: <https://authenticukraine.com.ua/> (дата звернення 12.03.2025).
2. Бакальчук В. О., Тищенко Ю. А., Каплан Б. Охорона культурної спадщини України в умовах російсько-української війни та повоєнний період. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2023. № 11. URL: <https://www.nayka.com.ua/index.php/dy/article/view/2436/2472> (дата звернення 12.03.2025).
3. Борисенко В., Борисенко М. Нематеріальна культурна спадщина українців (регіональний аналіз її прояву). *Український географічний журнал*. 2022. № 2(118). С. 73–81. URL: <https://ukrgeojournal.org.ua/en/node/750> (дата звернення 12.03.2025).
4. Валецький О., Литвиненко О. Ситуація у сфері культури: виклики та події. *Національний інститут стратегічних досліджень. Центр суспільних досліджень*. 2022. URL: https://niss.gov.ua/sites/default/files/2022-04/kultura_vikliki.pdf (дата звернення 12.03.2025).
5. Вербицька П. Соціокультурні активи історико-культурної спадщини в українському суспільстві. *Historical And Cultural Studies*. 2015. Вип. 2. № 1. С. 37–41. URL: <https://ena.lpnu.ua:8443/server/api/core/bitstreams/6dae2d7a-aa25-41bb-b8d5-28221a3fc29c/content> (дата звернення 12.03.2025).
6. Вечерський В. Культурна спадщина України. Велика українська енциклопедія. URL: <https://surl.li/suoemv> (дата звернення 12.03.2025).
7. Викрадена спадщина. Війна і санкції 03.03.2025. URL: <https://war-sanctions.gur.gov.ua/> (дата звернення 12.03.2025).
8. Конвенція про охорону нематеріальної культурної спадщини. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_d69#Text (дата звернення 12.03.2025).

9. Купрійчук В. Роль національної культурної спадщини у формуванні української ідентичності. Формування української ідентичності в умовах сучасних викликів: теоретичні і політичні аспекти : монографія. Київ : НАДУ, 2018. 256 с. URL: <http://eprints.zu.edu.ua/34755/1/2.pdf> (дата звернення 12.03.2025).

10. Матлай Л. Історико-культурна спадщина України у цивілізаційному діалозі. *Historical And Cultural Studies*. № 1(1). С. 45–48. URL: <https://ena.lpnu.ua:8443/server/api/core/bitstreams/2e0e8e27-4344-4c41-b0bfa15fb622cc17/content> (дата звернення 12.03.2025).

11. Нагорна Л. Ідентичність національна. Енциклопедія історії України: Т. 3: Е-Й. Київ : Видавництво «Наукова думка», 2005. 672 с. URL: http://www.history.org.ua/?termin=Identychnist_nacionalna (дата звернення 12.03.2025).

12. Національний перелік елементів нематеріальної культурної спадщини України від 24.07.2024. URL: <https://mcsc.gov.ua/wp-content/uploads/2024/07/naczionalnyj-perelik-elementiv-nks-2.pdf> (дата звернення 12.03.2024).

13. Повернення «скіфського золота»: Верховний суд Нідерландів став на бік України. *Укрінформ*. 9 червня 2023 р. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-crimea/3720487-povernenna-skifskogo-zolota-verhovnij-sud-niderlandiv-stav-na-bik-ukraini.html> (дата звернення 12.03.2025).

14. Поліщук Р. Культурна ідентичність як субстанційний чинник формування світогляду українського народу в епоху глобалізації. Львів, 2017, 215 с. URL: https://lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2017/01/dis_polishchuk.pdf (дата звернення 12.03.2025).

15. Про Ukraïner. URL: <https://www.ukrainer.net/expedition/> (дата звернення 12.03.2025).

16. Про включення до Національного переліку елементів нематеріальної культурної спадщини України : наказ Міністерства культури та інформаційної політики України від 24.07.2024 № 513. URL:

<https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0513921-24#Text> (дата звернення 12.03.2025.).

17. Про затвердження Порядку ведення Національного переліку елементів нематеріальної культурної спадщини України : наказ Міністерства культури та інформаційної політики України від 25.08.2023 № 449. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1718-23#Text> (дата звернення 12.03.2025.).

18. Про приєднання України до Конвенції про охорону нематеріальної культурної спадщини : Закон України від 06 березня 2008 р. № 132-IV. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 2008. № 16. Ст. 153.

19. Розумний М. Виклики національного самовизначення : монографія. Київ : НІСД, 2016. 196 с. URL: https://niss.gov.ua/sites/default/files/2016-11/Rozumniy_druk-915a0.pdf (дата звернення 12.03.2025).

20. Тарангул Л. М., Чернікова І. В., Дрогомирецька Л. Р. Збереження історико-культурної спадщини України як чинник національної ідентичності. *Культурологічний альманах*. 2024. Вип. 1 (9). С. 147–159. URL: <https://almanac.npu.kiev.ua/index.php/almanac/article/view/328/307> (дата звернення 12.03.2025).

21. У Києві показали частину повернутого в Україну «скіфського золота». *Укрінформ*. 28 листопада 2023 р. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-culture/3792969-u-kievi-pokazali-castinu-povernutogo-v-ukrainu-skifskogo-zolota.html> (дата звернення 12.03.2025).

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

ПЕТРОВИЧ ВАЛЕНТИНА ВАСИЛІВНА

Кандидат історичних наук, доцент кафедри музеєзнавства, пам'яткознавства та інформаційно-аналітичної діяльності Волинського національного університету імені Лесі Українки.

моб. тел. +(38)099 229 83 65

e-mail: valyavp@ukr.net